

Antoni Dębicki, *Kościół i prawo rzymskie*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2007, ss. 239.

Na rynku wydawniczym ukazała się cenna pozycja autorstwa profesora i dziekana Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego ks. dr. hab. Antoniego Dębińskiego pod tytułem *Kościół i prawo rzymskie* (Wydawnictwo KUL 2007). Starannie wydana od strony edytorskiej i napisana zaciekawiającym czytelnika językiem książka zawiera równie frapującą zawartość naukową.

Autor w trzech rozdziałach wskazuje na wzajemne relacje prawa Kościoła chrześcijańskiego i prawa rzymskiego. Jest rzeczą zrozumiałą, że relacje te były nieuniknione, chociażby ze względu na to, że Jezus Chrystus, boski Założyciel Kościoła, żył i działał w granicach Rzymskiego Imperium i pierwsze wspólnoty Jego wyznawców powstawały w tychże granicach, by wreszcie, wraz z przybyciem do Rzymu Apostoła Piotra, pierwszego Biskupa Wiecznego Miasta, stolica z czasem upadającego Imperium stała się również stolicą rozwijającego się chrześcijaństwa. Sam Autor problem przedstawia w formie pytania: „w jakim zakresie i w jakich dziedzinach Kościół łaciński sięgał do dziedzictwa jurysprudencji rzymskiej” oraz „jak kwalifikował prawo rzymskie w odniesieniu do własnego systemu prawnego” (s. 11). Autor we wstępie wyjaśnia również, że zawęził obszar swoich badań jedynie do Kościoła łacińskiego, nie analizując wschodnich tradycji chrześcijaństwa i prawa bizantyjskiego.

Autor monografii wskazuje najpierw obszary wzajemnego przenikania dwóch systemów prawa: utrwalonego już systemu prawa rzymskiego i rodzącego się prawa nowej religii. Jego zdaniem w pierwszych wiekach ery chrześcijańskiej (do edyktu mediolańskiego) wyznawcy nowej religii nie sięgali do zasad prawa rzymskiego, a jedynie incydentalnie odwoływali się do jurysprudencji rzymskiej. Wynikało to m.in. z faktu, że w początkowym okresie rozwoju chrześcijaństwa nie została wyraźnie wyodrębniona działalność prawodawcza. W tym okresie Kościół koncentrował się na dookreśleniu zagadnień natury dogmatycznej i moralnej.

Zdaniem Autora ten stan rzeczy uległ zmianie po tzw. edyktie mediolańskim Konstantyna Wielkiego (313), a zwłaszcza po ogłoszeniu przez Teodozjusza I chrześcijaństwa za religię panującą (380). Te wydarzenia zapoczątkowały okres nazwany w pracy jako „ustawodawstwo cesarskie w służbie Kościoła”. W tym okresie cesarze

wydali cały szereg dokumentów regulujących wewnętrzne sprawy Kościoła, w tym nie tylko sprawy organizacyjne, ale także doktrynalne, kultyczne i dotyczące działalności charytatywnej, a także prerogatyw państwowych i społecznych Kościoła, zebrane następnie m.in. w kodeksach Teodozjańskim (438) i Justyniańskim (534). Rangę ustaw państwowych otrzymały także niektóre decyzje soborów i synodów.

Wskazując na obszary wzajemnego przenikania, ks. Dębiński podaje przykłady zastosowania terminologii rzymskiej przez Kościół np. w dziedzinie organizacji administracji oraz w działalności prawodawczej. Stwierdza jednak, że nie były to zapożyczenia, ale rozciągnięcie starej terminologii na nowe instytucje kanoniczne. Stąd też wniosek Autora, że paremia „*Ecclesia vivit lege Romana*” upoważnia tylko do stwierdzenia, że Kościół jedynie odwoływał się do prawa rzymskiego jako prawa państwowego obowiązującego na danym terytorium, a nie jako prawa, które uznawał za kanoniczne (s. 61).

Rozdział drugi rozprawy, zatytułowany *Pod urokiem prawa rzymskiego*, wprowadza czytelnika w nowy okres wzajemnych relacji obu systemów prawnych, poddając najpierw analizie rozwój nauki prawa w średniowieczu. Prawo – zdaniem Autora – odegrało istotną rolę w kształtowaniu kultury Europy, gdyż stało się „uniwersalnym regulatorem stosunków społecznych”. Miejscem dysput stały się uniwersytety, na których uprawiano nauki prawnicze i teologiczne, które z czasem uzyskały wzajemną autonomię, a samo prawo kanoniczne stało się dyscypliną oddzieloną od prawa rzymskiego i teologii. Było to zasługą środowiska bolońskiego z Gracjanem na czele (XII wiek). Prawo rzymskie stało się istotnym źródłem posiłkowym dla prawa kanonicznego (s. 81). Swoiste apogeum tego zjawiska Autor zauważa w wykorzystywaniu przepisów prawa rzymskiego przez Kościół, z zastrzeżeniem, by w przypadku sprzeczności norm rzymskich i kanonicznych, pierwszeństwo przyznać ustawodawstwu kanonicznemu, a w przypadku luki w systemie prawa kanonicznego stosować przepisy prawa rzymskiego, co znalazło formalne umocowanie w ustawach papieskich. Nie uchroniło to jednak od spektakularnych decyzji papieskich (XIII wiek) dotyczących zakazu studiowania prawa rzymskiego przez duchownych. Zdaniem Dębińskiego decyzje te nie były podyktowane wrogością wobec systemu prawa, ale motywami bądź politycznymi, bądź wewnątrzkościelnymi względami dyscyplinarnymi i pastoralnymi (s. 109).

Status i wzajemne relacje między prawem rzymskim a prawem kanonicznym ukształtowane w średniowieczu, przetrwały kolejne stulecia i w wieku XIX w kontekście projektów kodyfikacji prawa kanonicznego znalazły nowy wyraz. Kodyfikacje Kościoła łacińskiego stały się faktem dwukrotnie w ciągu XX stulecia: w 1917 i w 1983 r. Żaden jednak z kodeksów nie wspomina wprost o prawie rzymskim nawet jako pomocniczym źródle prawa kanonicznego. Jednak – zdaniem Autora monografii – „analiza systematyki obu kodeksów, zasad prawnych, definicji, terminologii oraz konstrukcji niektórych instytucji [...] potwierdza i odzwierciedla ponadczasowe znaczenie rozwiązań, jakie stworzyła jurysprudencja rzymska” (s. 117). Temu zagadnieniu poświęcony jest rozdział trzeci monografii.

W odniesieniu do systematyki kodeksowej Autor zauważa w KPK z 1917 r. nawiązanie do Gaiusowej triady: „*personae – res – actiones*”, z którą zerwał KPK

z 1983 r., dając pierwszeństwo systematyce dostosowanej do specyfiki właściwych celów Kościoła, określonych przez Sobór Watykański II (s. 123-124).

Gdy chodzi o zasady prawne, wiele ogólnych zasad prawa rzymskiego znalazło zastosowanie lub odbicie w kodyfikacjach, zwłaszcza w odniesieniu do sformułowania norm generalnych w pierwszych księgach obydwu kodeksów, jak np. zasada personalności prawa, zasada nieretroaktywności ustaw, zasady interpretacyjne, zasada słuszności, kwestia zwyczaju i jego relacji w stosunku do ustawy.

Wśród zagadnień terminologicznych Dębiński wskazuje na wykorzystany w kodeksach prawa kanonicznego dorobek prawa rzymskiego np. w zakresie prawa małżeńskiego, ustalania pokrewieństwa i powinowactwa, ustalenia ojcostwa, legalizacji potomstwa. Podaje również przykłady zapożyczeń terminologicznych, za pośrednictwem języka łacińskiego, w kwestii określenia podmiotów i zakresu władzy w Kościele.

Wreszcie w zakresie procedury sądowej zauważyć można najwięcej zależności. Autor stwierdza, że w procesie kanonicznym można odnaleźć „obecność wielu zasad i instytucji procesowych o wyraźnym rzymskim nazewnictwie i rodowodzie” (s. 147). Dotyczy to np. wszczęcia procesu, właściwości sądu, instytucji *restitutio in integrum*, kwestii odnoszących się do dowodów procesowych.

W konkluzji Autor stwierdza, że powyżej wskazane elementy stanowią „pomosty myślowe” łączące prawo rzymskie i prawo kanoniczne (s. 155).

Cenną i istotną część publikacji stanowią dodatki, zawierające krytyczne tłumaczenie i opracowanie *Regulae iuris* zaczerpnięte z *Liber Sextus* Bonifacego VIII (appendix I) oraz z *Dekretalów* Grzegorza IX (appendix II). Autor zestawiał tekst łaciński każdej z reguł i jej tłumaczenie na język polski oraz wskazał na wykorzystanie każdej z reguł w obu kodyfikacjach Kościoła łacińskiego. Appendix III zawiera zestawienie tytułów *Dekretalów* Grzegorza IX z odpowiednimi tytułami *Corpus Iuris Civilis*.

Całość książki uzupełnia starannie zebrana bibliografia oraz indeksy: osób i rzeczowy, stanowiące cenną pomoc w studiowaniu dzieła.

Monografia ks. prof. Antoniego Dębińskiego *Kościół i prawo rzymskie* jest bardzo wartościową pozycją naukową sytuującą się na pograniczu nauki prawa rzymskiego i historii źródeł prawa kanonicznego. Wskazując na wzajemne zależności obu, dziś w pełni autonomicznych, systemów prawa, przypomina o ich oddziaływaniu na pokolenia tworzące kulturę prawną chrześcijańskiej Europy w jej ponad dwutysiącletniej historii. Szczególnie cennym wkładem Autora w naukę prawa jest dostrzeżenie i konkretne wskazanie w kodeksach prawa kanonicznego wpływów prawa rzymskiego, przez co w znakomity sposób uzupełnia dotąd wydawane źródła do kodeksów, zawierające jedynie odesłania do wcześniejszych ustaw kościelnych. Ponadto w polskiej literaturze po raz pierwszy zostały opublikowane tłumaczenia ważnych dokumentów, jak dokumentu *Intelleximus* papieża Lucjusza III oraz bulli *Super speculam* papieża Honoriusza III.

Rozprawę ks. Dębińskiego należy zaliczyć do kanonu podstawowych opracowań, z którymi winny się zapoznać osoby zajmujące się nauką i stosowaniem prawa kanonicznego. Jest ona cenną i nowatorską w treści pozycją na polskim rynku wydawniczym.

Ks. dr hab. Leszek Adamowicz, prof. KUL
Katedra Prawa Katolickich Kościołów Wschodnich WPPKiA KUL